

BÁCSORSZÁG

II. évf., 1. szám • 1996. január 4.

A TARTALOMBÓL

Nicolas Sanson és országtérképe 1689 körül

Bántódás nélkül maradhatott

Csantavér története (3.)

Püspökből lett király

Ómoravica puszta betelepítése

Bácsország '95

Gyógyítók Bácskában és Bánátban

Gyelmis-regény, folytatásokban (8.)

Visszatekintő – Bél Mátyás: Bács vármegye várai

Országgyűlés Bács városban

Mezőgazdasági kiadványok a múlt századból

Felső kereskedelmi iskola Zomborban

A halak erős szagát nem tudták elviselni... (1.)

Sósokpó (Könyvismertető)

A sarló

**Vajdasági
honismereti
szemle**

NICOLAS SANSON ÉS ORSZÁGTÉRKÉPE 1689 KÖRÜL

A NÉMETALFÖLDI térképrajzolók tartós hatást gyakoroltak az európai tudósokra, de már a XVII. században a francia kartográfia, Nicolas Sansonnal és követőivel kiemelkedő eredményeket jelezhet. A Francia Tudományos Akadémia – Picard fizikus, csillagásznak és geodétának köszönhetően – gyakori fokrészekkel jeleskedhetett. Azonkívül a csillagászat és a tudományos expedíciók adatak szárnyát a francia kartográfia fejlődésének.

A francia térképésziskola megalapítása Nicolas Sanson (1600-1667) királyi földrajztudós és térképész nevéhez fűződik. Mintegy 300 térképet, Európa, Afrika, Ázsia, Amerika atlaszát és a Világatlant alkotta meg. Első térképe 1629-ben látott napvilágot. Magyar-

ország-térképein érezhető Wolfgang Lazius (1514-1565) és Mattes Zündt (1498-1572) hatása.

Az 1689 körül készített díszes kivitelű Magyarország-térkép a szomszédos országokat is feltünteti. Sárga színű határvonal jelöli meg a „Keresztény Magyarországot”, vagyis a törököktől független országrészt. A térkép művészi kartusában Hubert Jaillott királyi térképész nevére is rábukkanhatunk, aki Sanson halála után kiadta Sanson alkotását.

Az ország-térkép nem túl gazdag adatokkal ábrázolja a Duna-Tisza között, ám a török hódoltság időszakának tanulmányozásának mégis hasznos dokumentum. (A budapesti Országos Széchenyi Könyvtár térképgyűjteményéből.)

MAGYAR László

BÁNTÓDÁS NÉLKÜL MARADHATOTT

Törökök a hódoltság utáni időkben

ATÖRÖK hódoltság idejéből – bár a korszak eseményei óriási mértékben befolyásolták a Kárpát-medence és vele együtt területeink sorsát is – közudatunkban elenyésző ismeretanyag maradt fenn. Itt-ott néhány romhalmazról (valójában régebbi középkori templomromról) a helyi hagyomány azt tartja, hogy török templom maradványa vagy „turska džamija”. Másutt, hasonló romokkal kapcsolatban azt mesélik, hogy ott található a „kőkecske”, amelynek a belsejéből egy távolról jött török kiszedte és elvitte a kincseket. A téma ezzel többé-kevésbé ki is merül.

A jelzett hiány nagy részben azzal magyarázható, hogy a törökök erre felé nemigen építkeztek, sem sok tárgyi emléket hagytak maguk után, így a Bácsban látható fürdő épülete kivételes jelenség. A megszálló török katonaság és a vele érkező hivatalnokok és közembe emberek az elfoglalt várakban, erődítményekben, megerősített településeken húzták meg magukat, újakat nem hoztak létre. Ezekben a helyeken, mint Bács, Szabadka, Zombor, Becse, Becskerek, Titel és másutt, a lakosság tarka összetétele ellenére kiegyensúlyozott társadalmi életet élt, amelyben a törökökkel érkező szerbekben kívül, a hódoltság vége felé, már a Hercegovinából érkezett bunyevác-horvátok is megtalálták helyüket.

1683-ban, mintha vesztüket érezték volna, a törökök sikertelen támadást indítottak Bécs ellen, amely után a számukra kellemetlen események gyors egymásutánban követték egymást. 1686-ban elvesztették Budát, 1689-ben pedig az egyesült keresztény seregek már Szerbia területén, Batočinánál vívtak ellenük győztes csatát. Egymás után adták fel a várakat, városokat: Egert (1687), Szigetvárt (1689), Gyulát (1694), Zentát (1697)...

A nagyszabású hadi események mögött más tragikus történések is zajlottak, amelyekre a történelemkönyvek lapjain kevés adat található. Arra ugyanis, hogy a másfél évszázad alatt itt meglepetésszerűen török lakossággal mi történt, kevésszer térnek ki a történetírók. Igaz, hogy ez a terület adatokban szegény, de az is tény, hogy voltak olyan esetek is, amelyek nem voltak hízelgők a győztesekre nézve.

A háborúk kezdeti szakaszára jellemző esetet írt le egy Dietz nevű bajor katonai orvos, aki Buda visszafoglalása napján az égő városba merészkedett: „... amikor egy égő ház pincéje mellett elmentem, abból egy öregasszony mászott elő és két gyönyörű szép leányával

a lábamhoz vette magát. Zokogtak és a maguk nyelvén, amelyet én nem értem, esdekelték, hogy védjem meg őket. A leányok szép karcosúak voltak. Az egyik tizenhét, a másik tizennyolc esztendő lehetett... Alig veztettem be őket sátramba és tétettem eléük étel-italt, parancsnokom, Schöning tábornok megtudta, hogy szép török nőkre tettem szert. Azonnal megparancsolta, hogy küldjem őket hozzá. A parancsnak engedelmesszám kellett és így elvesztettem legszebb zsákmányomat. A leányokat pedig sok előkelő törökkel és gazdag zsidóval együtt elvitték egészen Berlinbe...”

Az ilyen esetek – bár feltehetően más városokban, felénk is előfordultak – nem voltak általánosok, mert a leggyóztott törökökkel a győzők kapitulációs egyezményeket kötöttek, amelyekben három fontos kérdést tisztázták:

1. a teljes hadi felszerelés és lőszerkészlet átadása
 2. a hadi események területén talált török alattvalók jövőbeli sorsa
 3. a török katonaság és polgári lakosság elvonulásának feltételei.
- Az alábbiakban egyes kapitulációs iratokból idézek jellemző részleteket.

Az első helyen, természetesen, mindenhol a vár vagy erődítmény teljes épisében való átadás szerepelt. Egerben külön kitétel szabályozta, hogy át kell adni a harangokat és az órákat is. A török kézben levő foglyokat váltságdíj nélkül kellett szabadon bocsájtani. A rabszolgák választhattak a maradás és az elvonulás között. A török katonák és polgári személyek állataikat és más ingóságait is szabadon vihették magukkal a Török Birodalom területére.

Egerben lehetővé tették, hogy aki ott akart maradni, az házat és javait megtartva bántódás nélkül helyben maradhatott. Székesfehérvárott a rabnők gyermekeinek helyben kellett maradniuk. A 18 évnél idősebb nők választhattak, hogy helyben maradnak vagy elvonulnak. Nagyváradon kimondták, hogy a mohamedán hitre tért diákokat és tolmácsokat nem szabad háborgatni, választhattak: mennek vagy maradnak. Gyulán, az egyezmény értelmében, az ott talált nagyszámú szerbeket is megadták a lehetőséget a választásra. Nagykanizsán úgy rendelkeztek a győzők, hogy a törökök kivonulását nem kísérhetik zászlók és dobpergés.

A távozók a magyar-török határig szállították, mégpedig a víziút maximális igénybevételével. Ahol ez nem volt megoldható, a császáriak kötelezettséget vállaltak arra, hogy elegendő szekeret és hátsóval adnak az elvonuló óregek, nők, gyermekek és a pogányok szállítására. A vonulókat katonai kíséret védté az esetleges háborítástól. A kivonulóknak mindig négy-öt tekintélyes személyt kellett visszahagyniuk túszként, akik csak azután kísértek őket után, amikor a lovak, szekerek, hajók és kísérők visszaérkeztek a határról.

SEKERES László

Kasza József, Szabadka polgármestere tavaly december 22-én fogadta a Bácsország szerkesztőségének tagjait. Elismeréssel szólt lapunkról, melynek bekötött példányait adtuk át.

(M. MEGYERI Pál felvétele)

Ájánlott irodalom: Hegyi Klára: *Egy világbirodalom végvidékén*. Budapest, 1979; Káldy-Nagy Gy.: *Harácsszedők és rájak*. Budapest, 1970; Tardy Lajos: *Itt maradt törökök sorsa Buda visszafoglalása után*. Budapest, 1982; Szakály Ferenc: *Hungaria liberata*. Budapest, 1986.

CSANTAVÉR TÖRTÉNETE

(3.)

CSANTAVÉR betelepítése lassan haladt. A vármegye ezért panaszot emelt a Helytartótanácsnál. 1785. augusztus 9-én 126 telkek volt betelepítve, 53 még üresen állt. A Helytartótanács 1785. december 6-án felelősségre vonta Szabadka város vezetését, amiért a betelepítés nem a megfelelő ütemben folyik. A városvezetés azzal védekezett, hogy csak az úrbéri rendezést volt köteles elvégezni, a bérlek pedig nem folytatták a betelepítést. Frankovics Antal, aki – mint mondtuk – Csantavért hat évre vette bérbe, még két évvel meghosszabbította a bérletet, ugyanazon bérletösszeg mellett, s kötelezte magát, hogy a még üresen maradt telkeket betelepíti.

Ennek értelmében újabb úrbéri összeírászt végeztek a vármegyei alszolgabíró, a városi megbízottak és a bérlek jelenlétében. A falu telekkönyve 1786. március 29-én készült el. Eszerint Csantavérzen csupa szabad költözésű jobbgyű volt, mégpedig 141 telkes gazda, 19 házas zsellér és 39 lakó. Ez utóbbiak minden tulajdon nélkül. Összesen volt 160 ház, mindkét egyformán egy lányci területen. Egy telkes gazda volt 34, két telkes 17, három telkes 1, másfél telkes 12, fél telkes 68, negyed telkes 9. Az egész telkes gazdának évenként 52 napi ígás vagy kétszer annyi kézi napszámot kellett robotolnia az uraság számára. A belső, tehát a háztelek után 1 forint, ezenkívül még a földesúrnak egy itce (0,0707 liter) vaj, két kappan, két csirke, 12 tojás járt. A kisebb gazdák földjük arányában tartoztak adóknak. A házas zsellérek 1 forint adót fizettek és 18 nap kézi robotot, a lakók pedig, akiknek semmijük sem volt csak 12 nap kézi robotot voltak kötelesek végezni. A plébános, a község, a mézárászok, a tanító és a sekrestyés számára kihajított négy telek minden földesúri adózás alól fel mentve. Gyümölcsös nem volt, nem is volt szabad ültetni, mint ahogy nem volt szabad szőlőt sem telepíteni – bár az 1806-os Bauer Antal-féle felmérési térképen még szerepel Vinca néven a mai Szőlősor öse –, mivel azt Szabadka város magisztrátusa önérdékként megtiltotta: az italkimérés jóga a város illette meg. Az adó fejében kapott italt nem tudta volna hol értékesíteni, ha saját magának állít konkurenciát (lásd: Lalia Gábor: *A bajmoki szőlőszersződés*. Bácsország, I. évf., 4. szám, 7. old.).

Mivel a közlegelő elég nagy volt, ezért kellett vajat is adni. Az anyagegyház részéről négy okró, három lovat, négy tehenet, 50 juhot és két disznót hajthattak a legelőre. A tanító, a harangozó és az urasági személyzet arányosan vehette igénybe a közlegelőt. Ez az urbírtum 1787. február 10-én a vármegye gyűlésén, Baján hitelesített. (Az okmány az egyes gazdák nevével a Szabadkai Történelmi Levéltárban található.)

Egy 1793. július 5-i helytartótanácsi leirat szerint Csantavér be van telepítve. A Helytartótanács azonban nem menti fel az előfoglalt terhek alól a községet. Emiatt 1793 nyarán Csantavérról sokan Becse környékére szöktek.

Az 1802. évi országyűlésen, a vármegye kérelmére, Csantavér polgári ügykezelésre kikerült a város fenntartásáig alól. Ennek alapján a falu az adót, amit eddig a városnak fizetett, 1802. november 1-től a vármegyeének fizeti.

Az 1824. október 22-i helytartótanácsi rendelet értelmében Szabadka város privilégiuma, hogy a pallos jogot a hozzátartozó falvakban is gyakorolhatja, így Csantavérén is. A vármegye csak az ellen tett kifogást, hogy a város a falubeli foglyokat is a városban itéli el, pedig szokás szerint – és az előny jog értelmében – vagy az egyik, vagy a másik faluban kellene a börtönt és az ítélőszékét tartani. A város azonban kérte, hogy a falvak közlése miatt a külön börtönnel járó költségek alól mentesüljön, ami a Helytartótanács engedélyezett. Nem volt irtalom és kegyelem, ha a paraszok eladósodtak a városnál és a bérlelőn.

1848-ig Csantavér jobbgyűfalu. A földesúr, aki a jobbgyűtelepülésekkel, falvakkal rendelkezett – esetünkben Szabadka város magisztrátusa, vagy a falu bérlelője – sokáig az egyetlen bíró volt, aki a jobbgyűk között igazságot tett. A földesúr, annak hivatalnokai és a vármegye képviselői alkották azt a bírósági szövetet, amelyet úriszéknek (sedes dominális) neveztek. Csantavérben 1789 és 1848 között tartottak úriszékelt, iratai 24 jegyzőkönyvben 567 tárgyból, 2695 lapon a Szabadkai Történelmi Levéltárban található.

Az úriszék elnöke vezette az ügymenetet. Egészen 1823-ig magas rangú vármegyei hivatalnok volt. Csak az 1791-ben megtartott ülésen elnököl Szabadka szabad királyi város szenátora, 1785-ben az alispán, 1811-ben a vármegyei táblabírósgyűlő elnöke, 1817/18-ban a vármegye ügyvédje, 1822-ben a vármegye jegyzője és 1823-ban ismét a vármegyei táblabírósgyűlő elnöke. 1823 után kivétel nélkül Szabadka polgármestere vagy helyettese elnököl. Az elnök mellett a jegyzőkönyvvezető – aki mindig a város előjáróságának hivatalnok volt – említi az ülnököket és a jelenlévőket is. Az ülnökök rendszerint a város ügyvédje és az iktató voltak. Ha a napirendi pontok között olyan tárgy is szerepelt, amely különleges jelentőségű volt az uradalmi bérlek számára, ő is jelen lehetett. 1836-tól ezt egy új törvény értelmében megtiltották. A jelenlévők közül meg kell említeni a törvényesség őreit: a főszolgalabírót és az esküdő urat. Jelen voltak a szomszédos és távolabbi földbirtokok képviselői is. Gyakran jelennek meg az úriszék ülésén az uradalmi bérlek hivatalnokai, továbbá a városi főszámvévo, a városi aljegyző, a falusi jegyző. Ha valamelyik idegen nemes érdekelte volt, az ülésen megjelent felhatalmazottja. Egy kapitány és egy hadnagy állt annak a katonai különítménynek az élén, amelynek az úriszék zavartalan működését kellett biztosítani, ami akkor Csantavér község paraszta emelt Frankovics Antal, a bérlek elnök.

A csantavéri úriszék ülésait az uradalom terhére tartották. A szabadkai magisztrátus ezt a terhet átruházta az uradalmi bérlelőre. Az ülészak rendszerint egy napnál tovább tartott, mivel az elintézendő tárgyak egy éven át szaporodtak, az úriszék pedig ritkán ülésezett, egy éven belül kétszer. Az úriszék csak polgári és úrbéri ügyekben ítélkezett, büntügyi esetekben nem volt illetékes.

Az úriszék írásbeli beadványok alapján vette az ügyeket kezelésbe. A jobbgyűk részéről benyújtott panaszokat a községi jegyző fogalmazta meg magyar nyelven. Az uradalmi bérlek beadványait latin nyelven írták. Az úriszék üléséről szóló jegyzőkönyvet 1831-ig latinul, később magyarul vezették. Az úriszék működésének írott dokumentációját az uradalmi bérlek irattárában őrizték, ahonnan a szabadkai városi tanács irattárába került. A csantavéri úriszék teljes anyaga nem maradt fenn. Az úriszék rendszeretlenül ülésezett, volt, hogy ötves szünetet is tartott.

Hogyan zajlott le egy úriszék Csantavéren? A jelentés meghallgatása után kezdődött el a napirendre tűzött eset tárgyalása, azzal, hogy felolvasták a folyamodó fél panaszát vagy szóbeli nyilatkozatát hallgatták meg. A tárgyalásra beidéztek a perelt felet is. Ha nem óhajtott rögtön választ adni, az úriszék beleegyezett, hogy meghatározott időn belül írásban adja be válaszát. Ha a kárvalló fél nem tudta kárát tanúkkal bebizonyítani, vagy a perelt nem ismerte el a vádat, az úriszék a pereltet felmentette. Amikor a jobbgyűk egymás közötti viszállyában kellett dönteni, a szék a községi előjáróság véleményét kérte ki, az 1840-es években pedig az uradalmi bérlek jogvédőjének véleményét. Ha a vizsályt képező tárgy ingatlan volt, a szék a határozathozatal előtt szakértők, illetve földmérők véleményét is kikérte.

PÜSPÖKBŐL LETT KIRÁLY

ŐT A MAGYAROK Könyves Kálmánnak nevezik, mert könyvei voltak... – írja a kortárs lengyel krónikás, Martinus Gallus, a nagyváradi egyházmegye egykori püspökéről, a magyar korona új birtokosáról, majd hozzátesszi: „...Kálmán, a magyarok király, a korában élő összes királyok között a legműveltebb az irodalom tudományában.” E hízelgő kortársi jellemzés ellenére a magyar történetírás sokáig Kálmánt (1074 körül-1116) negatív szerepkörű uralkodónak mutatta be. Ennek magyarázatát az uralkodása végét beárnyékoló szerencsétlen családi leszámolás indította. Kálmán pribékjeivel megvakította testvéröccsét, az ellene nem vétő Álmost (1070 körül-1127), és annak néhány éves fiát, Bélát (1108-10 körül-1141). A történetírás újabban azonban korrigálta a Kálmánról festett képet és az Árpád-házi királyok legnagyobbjai közé helyezte.

Amit Szent István (975 körül-1038) megalapozott és amit I. (Szent) László (1040-1095) megszilárdított, azt az államalapítási folyamatot fejezte be Kálmán a XI-XII. század fordulóján, és ezzel hosszú időre biztosította a Középkori Magyar Királyság hatona-politikai hatalmát Európában. Szent István 41 évig uralkodott, I. (Szent) László és Kálmán összesen 39 esztendőig. E két korszak végérvényesen lábra állította a fiatal magyar államot, egyben szavaltta függetlenségét a következő négy évszázadban.

Az egyházi múlttal rendelkező Kálmánból kalandos úton és csak külön pápai engedéllyel lett király. Az 1192-ben Nagyváradon szentté avatott I. László király egy évszázaddal korábban, 1091 folyamán beavatkozott a déli szomszédos ország, Horvátország területén folyó egyházi harcba, ami a latin (pápai) és a szláv (görögkeleti-bizánci) ritus hívei között folyt. Mivel I. László nővére, a pápa párti Zvonimir király felesége volt, az utód nélküli horvát uralkodó halálát követően I. (Szent) László bevonult Horvátországba és unokaöccsét, Álmost helyezte a horvát trónra. Az ellenlábás bizánci diplomácia ezt nem nézte öböllettel kézzel és – a történelem folyamán ki tudja hányadszor – cselhez folyamodott. A Kárpátoktól keletre élő nomád kunokat zúdították Magyarországra, pontosabban Erdélyre. A kun veszedelem hírére a helyszínre siető I. (Szent) László segítségével ugyan szétverte a betolakodókat, de ez az esemény intő példa volt számára egy alkalmas utód kinevezésére. Sajat fia nem lévén – csak lánya, Piroska (1080-as évek-1134) –

másik unokaöccsét, Álmos horvát király-helytartó bátyját, a már pappá felszentelt Kálmánt nevezte ki örökösévé.

A magas növésű, délceg I. (Szent) Lászlóval szemben a krónikák Kálmánt püsposnak, szinte gnómnak örökítették meg. Ez inkább a rosszindulatú szülemény, mint valóság volt. Ha volt is fizikai különbség vagyabácsi és unokaöcsé között, a politikai, nemkülönben a katonai rátermettség egyenlőséget tett közejük.

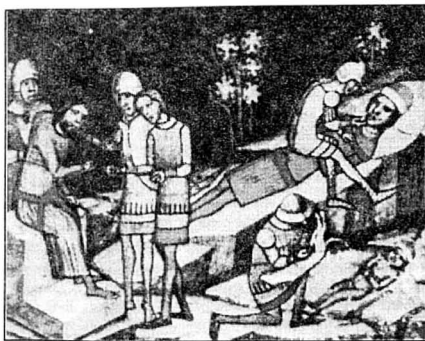
Kálmán uralkodásának elején rendkívül kényes problémával szembesült, amit a II. Orbán (?-1099) pápa által meghirdetett első kereszties háború okozott. A Szentföldet birtokoló arabok és a mind jobban előretörő szeldzsuk-törökök ellen küzdő kereszties csapatok, a tervek szerint, Magyarországon keresztül vonultak Bizánc felé, ahol hajóra szállhattak. A szent kereszt alatt vonuló seregek jelentős része szedett-vedett zsoldoscsapatokból állt, akik útközben erőszakoskodtak, raboltak, öltek. Kálmán kénytelen volt a királyi sereget bevetni a garázdálkodó keresztiesek ellen. 1096 nyarán (júniustól szeptemberig) kemény és véres küzdelem zajlott le, ami végül eredményt hozott: a kereszties mintegy felszáz ezer főnyi hada már fegyelméletten és bántatlanul áthaladhatott Magyarországon.

Talán éppen uralkodása kezdetének e katonai sikere készítette arra, hogy befeljezze a hadműveletet, amit I. (Szent) László kezdett, nevezetesen, Horvátország és a dalmát tengerpart meghódítását. Politikai ravaszkodással áll, mint például a pápa iránti feltétlen hűség-fogadalomtételé, aminek jutalmaként az adriai Tengerfőhérvárt (Biograd na moru) Kálmán fejére került a horvát korona. Az öröké árnyékkodó bizánciakkal is megtalálta a közös hangot. Az elhunyt I. (Szent) László csodaszepnek mondott lányát, Piroskát (Eiréné) 1104-ben férjhez adta Komnénosz Alexiosz (1048-1118) bizánci császár fiához, Ioánnészhez (1088-1143). Ennek eredményeként, pontosabban Bizánc „jóváhagyásával” a dalmáciai városállamok meghódította Kálmán előtt, aki 1105-ben mintegy jelkeszeren bevonult Zárába (Zadar), és ezzel befeljezte Magyarországot és Horvátországot, valamint Dalmácia egyesítését. Ezek a területek 815 évig Magyarországot részét képezték.

Az országos belüli hadi és diplomáciai sikerek egyrészt a keresztiesek, másrészt Álmos öccse és annak híveivel szemben, továbbá a balkáni országgyűrarapítás és „nyomorék” Kálmánból végérvényesen Könyves Kálmán királyt formáltak. Egyházi neveltetése ellenére – vagy talán éppen annak köszönhetően – törvények sokaságát vezetete be. Megtiltotta az erőszakos birtokfoglalást, szigorúan büntette a hamis tanúskodást, megtiltotta a rabszolgakereskedelmet és megrogulázta az egyházi szegélyek jogait. Egyik leg híresebb és mai szemmel nézve legszimpatikusabb törvénye a boszorkánytörvény (Strigis-törvény) volt, amely kimondja, hogy az úgynevezett átváltozó boszorkányok (strigák) ügyében meg kell szüntetni a vizsgálatot, mert ilyenek nincsenek. Elgondolkodtató megfogalmazás egy püspöktől.

Uralkodása idején – ahogyan elődei is tették – az idegenek betelepülését szorgalmazta. Sokat tett az egyre több zsidótelepes védelméért, támogatta a szomszédos országokból bevándorló bajor, szász és latin (olasz, francia), továbbá a cseh és a sok keleti szláv betelepülését. Ezek az emberek főként a törzsi háborúk – mai szóval: etnikai – tisztogatásának áldozatai voltak.

A sors szeszélye folytán halálát követően fia, II. István (1101-1131) mindössze pár évet uralkod(hat)ott. Korai halálát követően az a II. (Vak) Béla került trónra, akit Könyves Kálmán még gyermekkorában megvakított, csak azért, mert Álmosnak, a királyi testvéröccsének (sőt egy évtizeden át uralkodó társának) fia a fia.

Megvakítják Álmost, és kislfiát, Bélát

ÓMORAVICA PUSZTA BETELEPÍTÉSE

(Részlet)

V. fejezet

AZ IDETELEPÜLÉS UTÁN

AMIKOR őseink ideköltöztek, Ómoravica csupán 9247 hold területtel rendelkezett, tehát sokkal kisebb volt, mint a szomszédos Pacsér. Később mérnökkel megmértették és kiengyeltették a két falu területét. Ezután Ómoravica 19 467 holdat tett ki. A települők a szőlőültetésre szánt földeken kívül, valamint közlegelőnek és temetőnek meghagyott elegendő hely kihagyásával 204,5 úrbíei és öt szabad, összesen 209,5 telket kaptak.

Falunkba 334 család költözött: Karcagról 117, Jászkisérrel 33, Kunmadarásról 100. Nincsenek adataink 84 család származásáról. Ezekből az adatokból világosan kitűnik, hogy legtöbbször Karcagról jöttek. Az ideköltözöttek névsorából megtudni, hogy őseink nem sok keresztnévet ismertek. A 334 családfőnek összesen husz különböző neve van. Legtöbbször a János és a Mihály (72), utána az István (60), majd az András (35), a György (21), a Péter (17), a Ferenc (15), a Gergely (9), a Pál (6) a József és a Bálint (4), a Márton, a Gáspár, a Miklós (3), a Mátyas, a Dávid, a Gábor és a Sámuel (21), míg a Tamás és a Sándor csak egy-egy esetben fordul elő. (Idővel több vezeték-név kihalt vagy átródott.)

Bennünk, moravicaiakban, nagy elismerést vált ki őseinknek az a cselekedete, hogy fellendítették az oktatást. Őseink, akik 1786-ban telepedtek ide, még ebben az évben az iskolát is felépítették. Idejövet megálltak a nagykőrösi vásárbán és „szereztek” egy tanítót, Daru István személyében. Mivel az első házakat a völgyben építették, idekerült az iskola is. Szerény külsejű, verfalú és nádtetős épület volt, a tanterme földes. Télen kemencével fűtöttek. A lelkipásztor megérkezéig a tanító tartotta az isztentiszteletet. 1786 nyarán felépítették a községházat. Sárfalú és nádtetős épület volt, átmenetileg megfelelt, hiszen ekkor a telepesek még saját házuk építésével voltak elfoglalva. A lelkész ideérkezése után gondnokot, egyházfi választott és megszervezte az egyházon belüli életét. 1789-be nekikezdték a templom építéséhez. Az első templom sárból épült, hossza 15 öl, a szélessége – egy lányi híján – hat öl volt. A fát és a deszkát Komáromból hozták. A templom 1791 nyarára elkészült, de torny nélkül. Ez volt az első magyar református templom Bácskában.

1786-ban 11 újszülött látta meg a napvilágot, 1787-ben már 82. A családok száma ebben az időben még mindig 334 volt. Falunk első újszülöttje Beke Péter fia, János, az első halottja pedig Beke Péter 16 éves Sára nevű lánya. Az első házasságot Borsos Mihály kötötte Búcsi Sárával. Az első megkeresztelt Bodnár István leánya, Mária, akit 1786. november 26-án keresztelt meg az első lelkész, Halasi Gózon József. A község

bevétele 1786-ban és 1787-ben: „Zombori nyolc ökrökből fűbér 2 forint, bitang jószágoktól 15 krajcár, juh árenda 10 forint, Oláhoktól tavalyi árendába 40 forint, falu lova bőréért 5 forint 7 krajcár.” A kiadások közé a következőket sorolhatjuk: „Fal veréshez kötelekre 12 krajcár, Zombori deputációra 1 forint, Kovács Mihálynak költsön 1 forint, eklézsia számára harangra 75 forint, Kis Bírónak csizmára 1 forint 52 krajcár.” Azért itt sem volt mesés az élet, mint ahogy az elődeink ideköltözésük előtt gondolták. Az adómentesség letelével többen elszöktek.

A Bácsér, ami falunk központján keresztül folyt és folyik, gyakran kiöntött, nem kis károkat okozva. A rettegett betegségek a következők voltak: tüdővész, torokdagadás, szívelégtelenség, kolera és „nehéz nyavalya”, azaz görcsök. A gyereknél különösen gyakori volt a himlő.

Településünket az idetelepléskor Ómoravicának hívták, majd az 1828-ban kiadott falupecséten Ómoravica. A pecséten egy pajzs van, benne egy szív két galy között. A pecséten ez volt írva: *Omorovitz helység pecsétje 1828*. Az 1800-as évek vége felé egyre gyakrabban írták *Bács-Omoravicának*. Az 1900-as években lett *Omoravica*, majd 1907. június 29-én községünket hivatalosan *Kossuthfalvának* keresztelték. Pár év múlva, 1912-ben, miután hasonló nevű község már volt, *Bácskossuthfalvára* helyesbítették. Az első világháború után, amikor községünket is Jugoszláviához csatolták, falunk a *Stara Moravica* nevet kapta, majd 1941-1944 között ismét *Bácskossuthfalvának* nevezték, egészen a II. világháború végéig, amikor ismét *Stara Moravica* lett. Mi, lakosok, röviden csak *Moravicát* mondtuk.

Falunk mai nevének említésével a XVI. századtól találkozunk. Nem kétséges, hogy településünk nevét a szlávok adták, hiszen a Moravica szláv szó. A nevet feltehetően a Morava folyó melléköfolyója után vették, amelyet ugyancsak Moravicának hívnak.

Falunk népe érett gondolkodású, vezetőire hallgató, megfontolt volt – olvashatjuk egykori feljegyzéseinkben. Zavargásokról nemigen van említés, csupán 1790. június 9-én volt egy kis zűrzavar, de ez is elcsendesedett, s továbbra is éltek békében, kisebb viszályok közepette. A mai napig összetartó a falu, ami-re büszkék lehetünk – és vagyunk.

(...)

TÓTHPÁL Tünde*

* *Moravica! Id. Kovács Gyula Általános Iskola jelenleg VIII. a. osztályos tanulója az 1994/95-ös tanévben A tudományt a fiataloknak elnevezésű versenyre írta meg hosszabb dolgozatát, amelylyel díjat nyert. Részt vett vele magyarországi pályázaton is, ahol ugyancsak elismerésben részesült. Mentora Nagy Tibor, az iskola tanára volt. A részletet azzal a céllal közöljük, hogy ezzel ösztönözzük a tanulókat: minél több adatot gyűjtsenek lakóhelyük múltjáról. A Bácsország ugyanis a jövőben helyet ad az ilyen jellegű legjobb dolgozatoknak.*

BÁCSORSZÁG '95

(Összefoglaló)

MIÉRT IS INDULT?

A BÁCSORSZÁG megjelenítésével azt az úrt kíséreljük meg betölteni, ami a vajdasági lapokból évtizedek óta igencsak hiányzott, s még most sincs kellőképpen jelen: a szembesülés égtünk múltjával. Mindig voltak, vannak ma is szép számban tudományos dolgozók, értelmiségiek, akik értékes munkát végeztek/végeznek e téren, írásaik azonban mégsem, vagy csak ritkán, esetleg akkor is bizonyos feltételekkel kerültek/kerülnek a lapok hasábjaira, a folyóiratok oldalaira. A Bácsország megjelenítése kezdeményezőinek másik, nem titkolt célja éppen ezért az volt, hogy az asztalfiókból kerüljenek elő az elfekvő, netán régóta porosodott/porosodó kéziratok, adójék lehetőség a megjelentetésükre, ezzel kedvet és lendületet adva a további munkára; serkentse és ösztönözze a honismereti kategóriába besorolható különféle diszciplínák művelőit.

Az idő behizonyította: helyénvaló volt a lapindítás. A Bácsország kedvező visszhangra talált itthon és külföldön (ahová eljutott), és nemcsak az újságolvasóknál, hanem szakmai körökben is.

Az 1995 márciusában felvetődött ötletet a szabadkai Szabad Hét Nap szerkesztésére karolta fel: vállalata a lap megjelenéséhez szükséges anyagiak biztosításával járó óriási gondokat, a lapszerkesztés technikai kivitelezését és a terjesztést.

Az elmúlt időszakban a szerkesztőség rendszeresen, legalább havonta egyszer, szükség esetén többször is ülést tartott, hogy a lapkészítéssel járó feladatokat az az időszere kérdéseket megvitassa, állást foglaljon velük kapcsolatban.

EGY KIS STATISZTIKA

Szám	Megjelenés	Példányszám	Oldal	Szerző	Írás	Kép
0.	május 4.	14 540	16	12	18	15
1.	június 8.	13 250	16	14	17	14
2.	július 6.	13 210	16	15	16	14
3.	augusztus 3.	12 510	16	16	16	13
4.	szeptember 7.	12 230	16	15	17	13
5.	október 5.	12 210	16	15	19	10
6.	november 2.	12 210	16	17	19	12
7.	december 7.	13 010	16	13	16	8

1996-OS TERVEK

1.) A Bácsország 1996-ban a második évfolyamába lépett. Megjelenése minden hónapban a szokott időpontban várható, éspedig:

1. (8. szám): január 4.	7. (14.) szám: július 4.
2. (9.) szám: február 1.	8. (15.) szám: augusztus 1.
3. (10.) szám: március 7.	9. (16.) szám: szeptember 5.
4. (11.) szám: április 4.	10. (17.) szám: október 3.
5. (12.) szám: május 2.	11. (18.) szám: november 7.
6. (13.) szám: június 6.	12. (19.) szám: december 5.

2.) Az 1995. évi honismereti táborozás behizonyította, hogy van rá igény. 1996-ban a Bácsország égisse alatt a nyár folyamán ismét meg kell(ene) szervezni a Ludasi-tó partján, esetleg másutt, az érdeklődéstől függően egy vagy több váltásban.

3.) A tavaly ősszel megrendezett Bácsország-est, az olvasóval való találkozó sikeresnek bizonyult. 1996-ban szeretnénk nemcsak a szabadkai, hanem amennyiben a körülmények ezt lehetővé teszik – más helységeket olvasóival, a lap barátjaival is találkozni.

4.) Dédelgetett terveink, hogy Bácsország-könyveket/füzeteket jelentessünk meg. Ez mindenképpen az anyagi lehetőségektől függ. Ha sikerül támogatókat találni, akkor 1996-ban – a két készülő kötet közül – legalább az egyik még a nyár elején az olvasó asztalára kerül. A Bácsország egykori váraitól szóló könyvet 1996 végén szeretnénk megjelentetni.

A BÁCSORSZÁG SZERZŐI 1995-BEN

(... számban megjelent írás, * fotó)

Balassy Ildikó (Zenta) 1, 6.
 Balla Ferenc dr. (Bezdán) 2, 6.
 Berta István (Hetin) 5.
 Beszedes Valéria (Szabadka) 0, 1, 2, 3, 5, 6, 7.
 Bordás Attila (Verbász) 3.
 Borús Rózsa dr. (Topolya) 2, 7.
 Czékus Géza dr. (Szabadka) 0, 1, 3.
 Dobos János (Kanizsa) 0, 3, 5, 7.
 Dudás Gyula (1861-1911) (Zenta) 0.
 Gerold László 6.
 Harkai Imre (Topolya) 3.
 Hegedűs Antal dr. (Szabadka) 2, 6.
 Hovány Lajos (Szabadka) 2, 3, 4, 5.
 Iványi István (1845-1917) (Szabadka) 1.
 Kalapis Zoltán (Újvidék) 1, 2, 3, 5, 6.
 Kóhegyi Mihály (Baja) 5, 7.
 Kosztolányi-Dezso (1885-1936) 6.
 Kunkin Zsuzsanna (Szabadka) 1, 2, 3, 4, 6.
 Lalia Gábor (Szabadka) 0, 1, 4, 6, 7.
 Lányi Károly (Zombor) 7.
 M. Megyeri Pál * (Szabadka) 4, 6.
 Magyar László (Szabadka) 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.
 Margit István (Budapest) 4, 7.
 Mikszáth Kálmán (1847-1910) 4.
 Nagy Tibor (Bajsa) 5, 6.
 Németh Ferenc (Újvidék) 0, 1, 3, 4, 5, 6.
 Papp Ferenc (Gombos) 1, 4.
 Pejtin Attila (Zenta) 0, 2.
 Pénovát Antal dr. (Pacsér) 4.
 Popov György * (Kupuszina) 1.
 Préc István (Nagybecskerek) 4.
 Prokes Szabolcs * (Szabadka) 1, 2, 4.
 Ricz Péter (Szabadka) 0, 1, 3, 5, 7.
 Silling István (Kupuszina) 1, 3, 7.
 Sturc Béla dr. (1914-1994) (Szabadka) 4.
 Szabó Attila * (Szabadka) 3.
 Szabó József (Szabadka) 4, 6.
 Szekeres István (Törökbecse) 5.
 Szekeres László (Szabadka) 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.
 Szobonya Mihály * (Szabadka) 6.
 Tolnai Ottó (Pálics) 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.
 Törökly István (Zenta) 6.
 Tripolsky Géza (Zenta) 2, 5.
 Valkai Zoltán (Zenta) 2.
 Vékony László dr. (Csantavér) 4, 6, 7.
 Virág Gábor dr. (Kishegyes) 2, 3, 5.
 Zomborcsévics György (Szabadka) 2.

A BÁCSORSZÁGBAN MEGJELENT ÍRÁSOK

(abcé szerinti. I. évf. ...szám: ...oldal * kép)

A, Á

- A bajmoki szőlőszereződés (Lalia Gábor) I. 4:7*
 A bácsi vár (Szekeres László) I. 0:4*
 A berkasovói római sisak (Szekeres László) I. 0:16*
 A Blacu-cég térképe (1647 táján) (Magyar László) I. 5:2*
 A hegyesi csata 1849-ik évi július 14-én. (Zomborcsévis György) I. 2:13
 A jugoszláviai Bánát magyar nyelvjárási atlasza (Beszédes Valéria) I. 2:9
 A juhászok így élnek, úgy élnek... (Tripolsky Géza) I. 2:6
 A Kossuth-kultusz nyomai Zentán (Pejin Attila) I. 2:5*
 A kőli arany fülbevaló (Szekeres László) I. 4:16*
 A kupuzsinai néprajzi gyűjtemény (Silling István) I. 3:16
 A legtovább van szívünkől már beheggedt sebek feltépése... (Ricz Péter) I. 0:5*
 A mitrovicai fogadalmi téglá (Szekeres László) I. 3:16*
 A Monarchia legnagyobb gabonapiaca (1.) (Kalapis Zoltán) I. 5:9*; (2.) 6:9
 A római sáncok (Dudás Gyula, 1861-1911) I. 0:13*
 A Sátán útja (Gerold László) I. 6:14
 A Schweidel József-szobor (Szekeres László) I. 5:16*
 A szabadkai zsinagóga (Szekeres László) I. 1:16*
 A Szent László-legendák két délvidéki kapcsolata (Ricz Péter) I. 7:9
 A szép illusztrációk egy régi bánati műhelye (Németh Ferenc) I. 1:11*
 A tanyai temetők és a települések fejlődése (1.) (Beszédes Valéria) I. 6:3*; (2.) 7:4
 A Török és Sulyok család viszálkodása (Magyar László) I. 5:4*
 A törökbecsei termékenység-istenő (Szekeres László) I. 5:16*
 A történelemkutatás elkötelezettje volt (Szekeres István) I. 5:8
 A vajdasági vasutak első ötven éve (Szekeres László) I. 4:9*
 A zentai túzóltóaltánya (Valkai Zoltán) I. 2:16*
 A zsidóság letelepedése Zentán (Pejin Attila) I. 0:12*
 Adom tudtára mindenkinek... (Magyar László) I. 1:12*
 Ajkka ecettel (Magyar László) I. 7:14*
 Áldozati füstölő (Szekeres László) I. 1:16*
 Alföldi kertés város topoi modellje (Harkai Imre) I. 3:9*
 Alnmában egy oroszlan alakja jelent meg... (Szekeres László) I. 3:6
 Andrásról újjévig (Borús Rózsa) I. 7:3
 Araas – hatszáz éves romok (Szekeres László) I. 0:16*
 Artézi kút Zomborban (Lányi Károly) I. 7:12*
 Az aratás vége (Beszédes Valéria) I. 3:5*
 Az első becskerceki könyvkereskedés (Németh Ferenc) I. 0:11*
 Az első szabadkai nyomdász nyomában (Magyar László) I. 0:14*
 Az ősidőktől 1848-ig (Dobos János) I. 0:8
 Az új Bodrog vármege (Iványi István, 1845-1917) I. 1:13

B

- Bács megye állásfoglalása a magyar nyelv ügyében, 1791-ben (Kőhegyi Mihály) I. 7:12
 Bács-Bodrog vármege oktatásügye Mária Terézia idején (Kőhegyi Mihály) I. 5:8
 Bácska és Temesköz népe (Beszédes Valéria) I. 0:6*
 Bácsország (Magyar László) I. 0:3*
 Bácsország-est (Szabó József) I. 6:16*
 Bánati autonómia-törvények 1941-1944 között (Hegedüs Antal) I. 2:3
 Bartha Mátvás graduált seboros Contractusa (Virág Gábor) I. 5:14*
 Beköszöntő (Szekeres László) I. 0:1
 Belelátott az emberek szívébe... (Margit István) I. 7:7
 Bezdáni tómezsírok (Dr. Balla Ferenc) I. 6:7*
 Bortány volt Bodrog vára? (Szekeres László) I. 1:4*

C, Cs

- Csantavér története (1.) (Vékony László) I. 6:6*; (2.) 7:6
 Csatornát lehet építeni a várostól egész a Tiszáig (1.) (Hovány Lajos) I. 4:12*; (2.) 5:12*

D

- Dióhéjba szorítottan körvonalazott eszme (Dobos János) I. 5:6*

E, É

- Egy erdélyi harangöntő „Majster” Karlócán (1.) (Kalapis Zoltán) I. 2:7*; (2.) 3:7*
 Egy keletrómai Attila udvarában (Prizkosz Rhetor, ?-kb. 473) I. 7:13*
 El kell menni, ha nem akartótok is... (1.) (Németh Ferenc) I. 5:11*; (2.) 6:11
 Élő történelem (Magyar László) I. 6:15
 Első bánati tudományos magángyűjtemény (Németh Ferenc) I. 3:11
 Engedély szárazmalom építésére (Bordás Attila) I. 3:8*

F

- Fibula (Szekeres László) I. 2:16*
 Fohász Szent Ambrusoz (1.) (Lalia Gábor) I. 0:10*; (2.) 1:10*

G, Gy

- Gerecz Péter és az araei puszta templom (Kalapis Zoltán) I. 1:9*
 Gerhardus Mercator és térképe, 1585 körül (Magyar László) I. 4:2*
 Gombosok kubbokosok (Papp Ferenc) I. 4:14*
 Görög és latin tudósok munkája (Kunkin Zsuzsanna) I. 2:11*
 Gyelims-regény, folytatásokban (1.) (Tolnai Ottó) I. 1:8*; (2.) 2:10*; (3.) 3:10*; (4.) 4:10*; (5.) 5:10; (6.) 6:10; (7.) 7:10
 Gyöngykalász, 1936 (Dr. Balla Ferenc) I. 2:4
 Gyöngyösbokrét, 1936 (Papp Ferenc) I. 1:3*

H

- Ha minden kis településnek... (Németh Ferenc) I. 4:15
 Hogy bepótoljam mulasztásomat... (Tolnai Ottó) I. 0:9*
 Hogy folytonosan szem előlt legyen... (1.) (Hovány Lajos) I. 2:12*; (2.) 3:12*
 Honismereti tábor a Ludasi-tó mellett (Szabó József) I. 4:16*

I, Í

- I. (Szent) László és a déli végék (1.) (Nagy Tibor) I. 5:3*; (2.) 6:4*
 Így fürödtek eleink (Szabó József) I. 4:6*
 Io idején való megjelentés (Kunkin Zsuzsanna) I. 4:11*
 István király és öröksége (Ricz Péter) I. 3:3-4*

J

- Jacob von Sandrart térképe (1664) (Magyar László) I. 0:15*
 Jezsuiták a hódoitási Délvidéken (Hegedüs Antal) I. 6:8
 John Speede és 1626. évi térképe (Magyar László) I. 6:2*

K

- Kenyérszegés (Tripolsky Géza) I. 5:7
 Képek a kisorosói római katolikus plébánia életéből (Beszédes Valéria) I. 5:15
 Keskényvágyányi vasút Bánátban (Préc István) I. 4:8*
 Kiss Ernő csapata Tamásfalván, 1849-ben (Berta István) I. 5:15
 Klamár Zoltán könyvéről (Beszédes Valéria) I. 1:14
 Kolerajárványok Kíshegyesen (1.) (Virág Gábor) I. 2:14; (2.) 3:14
 Koponyalelés (Czékus Géza) I. 1:15*
 Künn a tanyán (Kosztolányi Dezso, 1885-1936) I. 6:13
 Kunok Bácskában (Pénovát Antal) I. 4:4

L, Ly

- Látképes szabadulólevek (Magyar László) I. 2:8-9*
 Lázár deák és térképe (1514-1528) (Magyar László) I. 7:2*

M

- Matthas Zündti és térképe (1567) (Magyar László) I. 3:2*

N, Ny

Nem állt bosszút I. 0:15

Nihil mihi (Vékony László) I. 4:3-15*

O, Ó

Okleveles szőleink (1.) (Lalia Gábor) I. 6:15*; (2.) 7:11*

Olvasóinkhoz, barátainkhoz (Szekeres László) I. 5:10; 6:10; 7:12

R

Ráday Gedeon törbe családja Rózsa Sándort I. 0:15

Református püspöklátogatások Bácskában (Margit István) I. 4:5

S, Sz

Sérülések jelei az ásátog csoportokon (Czékus Géza) I. 3:15*

Szabadkai és palicsi emlékfák (Kunkin Zsuzsanna) I. 1:14

Szabadkán. (Mikszáth Káimán, 1847-1910) I. 4:13

Szaján három papfalottja (Törköly István) I. 6:6

Szerbek az 1848-as hónapveszteségben (Ricz Péter) I. 5:5

T, Ty

Táj és kápolna vonzata Nyugat-Bácskában (Silling István) I. 7:8

Tallózás régi újságokban (Kunkin Zsuzsanna) I. 3:13*

Tanyai temetők és a települések fejlődése (1.) (Beszédes Valéria) I. 6:3;

(2.) 7:4

Templomok, szentek, imádságok (Beszédes Valéria) I. 0:14*

Természetvédelmi tanulmányutak Vajdaságban (Dr. Sturc Béla, 1914-1994) I. 4:6

Terra sigillata (Ricz Péter) I. 1:7*

Topolyai mondák Pusztatemplomról (Borús Rózsa) I. 2:15*

U, Ú

Úrnapi körmenet Kupuszinán (Silling István) I. 1:6*

Ű, Ű

Űdvőt és kegyelmet! (Magyar László) I. 5:13

V, W

Vallanak a csontok (Czékus Géza) I. 0:7*

Vienna ad Zentam servata (Balassy Ildikó) I. 6:5*

Wolfgang Lazius térképe 1570 előtt (Magyar László) I. 1:15*

Z, Zs

Zenta első pescétje (Dobos János) I. 7:5

Zenta városi oklevele (Dobos János) I. 3:4

Zentai Adám és Éva (Szekeres László) I. 7:16*

Zentai szobor a budai Várban (Balassy Ildikó) I. 1:5*

Zomborsecsvics Vince dicsérete (Kunkin Zsuzsanna) I. 6:12*

Zsámbock János 1579. évi térképe (Magyar László) I. 2:16*

A BÁCSORSZÁGBAN MEGJELENT ÍRÁSOK

(Szerzők szerint)

BALASSY Ildikó (Zenta)

Zentai szobor a budai Várban I. 1:5*

Vienna ad Zentam servata I. 6:5*

BALLA Ferenc dr. (Bezdán)

Gyöngykalász, 1936 I. 2:4

Bezdáni tömegsírok I. 6:7*

BERTA István (Hetin)

Kiss Ernő csapata Tamásfalván, 1849-ben I. 5:15

BESZÉDES Valéria (Szabadka)

Bácska és Temesköz népe I. 0:6*

Klamár Zoltán könyvéről I. 1:14

A jugoszláviai Bánát magyar nyelvjárás atlasza I. 2:9

Az aratás vége I. 3:5*

Képek a kisroszói római katolikus plébánia életéből I. 5:15

A tanyai temetők és települések fejlődése (1.) I. 6:3*; (2.) 7:4

BORDÁS Attila (Verbász)

Engedély szárazmalom építésére I. 3:8*

BORÚS Rózsa dr. (Topolya)

Topolyai mondák Pusztatemplomról I. 2:15*

Andrástól újévig I. 7:3

CZÉKUS Géza dr. (Szabadka)

Vallanak a csontok I. 0:7*

Koponyalékeltés I. 1:15*

Sérülések jelei az ásátog csoportokon I. 3:15*

DOBOS János (Kamizsa)

Az ősidőktől 1848-ig I. 0:8

Zenta városi oklevele I. 3:4

Dióhéjba szorítottan körvonalazott eszme I. 5:6*

Zenta első pescétje I. 7:5

DUDÁS Gyula (1861-1911) (Zenta)

A római sáncok I. 0:13*

GEROLD László dr. (Újvidék)

A Sátán útja I. 6:14

HARKAI Imre (Topolya)

Alföldi kertés város topolyai modellje I. 3:9*

HEGEDŰS Antal dr. (Szabadka)

Bánati autonómia-törekvések 1941-1944 között I. 2:3*

Jezsuiták a hődőltségi Délvidéken I. 6:8

HOVÁNY Lajos (Szabadka)

Hogy folytonosan szem előtt legyen... (1.) I. 2:12*; (2.) I. 3:12*

Csatornát lehet építeni a várostól egész a Tiszáig (1.) I. 4:12*; (2.) I. 5:12*

IVÁNYI István (1845-1917) (Szabadka)

Az új Bodrogh vármegye I. 1:13

KALAPIS Zoltán (Újvidék)

Gerece Péter és az aracsi pusztatemplom I. 1:9*

Egy erdélyi harangöntő „Majster” Karlócán (1.) I. 2:7*; (2.) I. 3:7*

A Monarchia legnagyobb gabonapiaca (1.) I. 5:9*; (2.) I. 6:9

KOSZTOLÁNYI Dezső (1885-1936)

Künn a tanyán I. 6:13

KŐHEGYI Mihály (Baja)

Bács-Bodrogh vármegye oktatásügye Mária Terézia idején I. 5:8

Bács megye állásfoglalása a magyar nyelv ügyében, 1791-ben I. 7:12

KUNKIN Zsuzsanna (Szabadka)

Szabadkai és palicsi emlékfák I. 1:14

Görög és latin tudósok munkája I. 2:11*

Tallózás régi újságokban I. 3:13*

Io ideien vaio meg jelentés I. 4:11*

Zomborsecsvics Vince dicsérete I. 6:12*

LALIA Gábor (Szabadka)
 Fohász Szent Ambrushoz (1.) I. 0:10*; (2.) I. 1:10*
 A bajmoki szőlőszereződés I. 4:7*
 Okleveles szőlőink (1.) I. 6:15*; (2.) 7:11*

LÁNYI Károly (Zombor)
 Artézi kút Zomborban I. 7:12*

M. MEGYERI Pál (Szabadka)
 * Fotó I. 4:16; 6:16

MAGYAR László (Szabadka)
 Bácsország I. 0:3*
 Az első szabadkai nyomdász nyomában I. 0:14*
 Jacob von Sandrart térképe (1664) I. 0:15*
 Adom tuttára mindeneknek... I. 1:12*
 Wolfgang Lazius térképe (1570 előtti) I. 1:15*
 Látéképes szabadulólévelek I. 2:8-9*
 Zsámboky János 1579. évi térképe I. 2:16*
 Matthes Zündt és térképe - 1567 I. 3:2*
 Gerhardus Mercator térképe, 1585 körül I. 4:2*
 A Blaeu-cég térképe (1647 táján) I. 5:2*
 A Torók és Sulyok család viszálykodása I. 5:4*
 Údvót és kegyelmeim I. 5:13
 John Spee de és 1626. évi térképe I. 6:2*
 Élő történelem I. 6:15
 Lázár deák és térképe (1514-1528) I. 7:2*
 Ajóka ceceit I. 7:14*

MARGIT István (Budapest)
 Református püspöklátogatások Bácskában I. 4:5
 Belelátott az emberek szívébe... I. 7:7

MIKSZÁTH Kálmán (1847-1910)
 Szabadkán. I. 4:13

NAGY Tibor (Bajsa)
 I. (Szent) László és a déli végek (1.) I. 5:3*; (2.) I. 6:4*

NÉMETH Ferenc (Újvidék)
 Az első becskeréki könyvkereskedés I. 0:11*
 A szép illusztrációk egy régi bánáti műhelye I. 1:11*
 Az első bánáti tudományos magángyűjtemény I. 3:11
 Ha minden kis településnek... I. 4:15
 El kell menni, ha nem akarnátok is... (1.) I. 5:11*; (2.) I. 6:11

PAPP Ferenc (Gombos)
 Gyöngyösbokréta, 1936 I. 1:3*
 Gombosi kubikosok I. 4:14*

PEJIN Attila (Zenta)
 A zsidóság letelepedése Zentán I. 0:12*
 A Kossuth-kultusz nyomai Zentán I. 2:5*

PÉNOVÁTZ Antal dr. (Pacsér)
 Kunok Bácskában I. 4:4

POPOV György (Kupuszina)
 * Fotó I. 1:6

PRÉC István (Nagybecskerek)
 Keskenyágányú vasút Bánátnban I. 4:8*

PRISZKOS Rhetor (?-kb. 473)
 Egy keletrómai Attila udvarában I. 7:13*

PROKES Szabolcs (Szabadka)
 * Fotók I. 1:16; 2:16; 4:6, 9, 10

RICZ Péter (Szabadka)
 „Legtávolabb van szívünkötől már behegedt sebek feltépése...” I. 0:5*

Terra sigillata I. 1:7*
 István király és öröksége I. 3:3-4*
 Szerbek az 1848-as honvédseregben I. 5:5
 A Szent László-legenda két délvidéki kapcsolata I. 7:9*

SILLING István (Kupuszina)
 Úrnapi kőmenet Kupuszinán I. 1:6*
 A kupuszinai néprajzi gyűjtemény I. 3:16
 Táj és kápolna vonzata Nyugat-Bácskában I. 7:8

STURC Béla dr. (1914-1994) (Szabadka)
 Természettudományi tanulmányutak Vajdaságban I. 4:6

SZABÓ Attila (Szabadka)
 * Fotó I. 3:5

SZABÓ József (Szabadka)
 Így fürödtek eleink I. 4:6*
 Honismereti tábor a Ludasi-tó mellett I. 4:16*
 Bácsország-est I. 6:16*

SZEKERES István (Törökbecse)
 A történelemkutatás elköltezetett volt I. 5:8

SZEKERES László (Szabadka)
 Beköszöntő I. 0:1-15
 A bácsi vár I. 0:4*
 Aracs - hatszáz éves romok I. 0:16*
 A berkasovói római aranyásások I. 0:16*
 Bortány volt Bodrog vára? I. 1:4*
 A szabadkai zsinagóga I. 1:16*
 Áldozati füstölő I. 1:16*
 Fibula I. 2:16*
 Álmban egy oroszlan alakja jelent meg... I. 3:6
 A mitrovicai fogadalmi téglá I. 3:16*
 A vajdasági vasutak első ötven éve I. 4:9*
 A külai arany fulbevaló I. 4:16*
 Olvasóinkhoz, barátainkhoz I. 5:10; 6:10; 7:10
 A Schweidel József-szobor I. 5:16*
 A törökbecsei termékenység-istennő I. 5:16*
 A horgosi bronzláncza I. 6:16*
 Zentai Ádám és Éva I. 7:16*

SZOBONYA Mihály (Szabadka)
 * Fotó I. 6:3

TOLNAI Ottó (Palics)
 Hogy bepótoljam mulasztásomat... I. 0:9*
 Gyelmis-regény, folytatásokban (1.) I. 1:8*; (2.) 2:10*; (3.) 3:10*; (4.) 4:10*; (5.) 5:10; (6.) 6:10; (7.) 7:10

TÖRKÖLY István (Zenta)
 Szaján három paphalotja I. 6:6

TRIPOLSKY Géza (Zenta)
 A juhászok így élnek, úgy élnek... I. 2:6
 Kenyérzegés I. 5:7

VALKAI Zoltán (Zenta)
 A zentai tűzoltóaktanya I. 2:16*

VÉKONY László dr. (Csantavér)
 Nihil mihi I. 4:3-15
 Csantavér története (1.) I. 6:6*; (2.) 7:6

VIRÁG Gábor dr. (Kishegyes)
 Kolerajárványok Kishegyesen (1.) I. 2:14; (2.) 3:14
 Bartha Mátys graduált seborvos Contraktusa I. 5:14*

ZOMBORCSEVICS György (Szabadka)
 A hegyesi csata 1849-ik évi július 14-én. I. 2:13

GYÓGYÍTÓK BÁCSKÁBAN ÉS BÁNÁTBAN

BÁCSKA a karióczi (1699), Bánát a pozsarévací (1718) béke után véglegesen felszabadult a török uralom alól. Közben az ott élő kevés lakos végigszenvedte a háborúk minden borzalmát. E szenvedések mintha csak tetéznék akarta volna az úgynevezett Rákóczi Ferenc (1676-1735)-féle szabadságharc (1703-1711). Ezek után már csak Baján, Zomborban és Szabadkán volt állandóan megtelepedett lakosság, másfelé az itt-ott fellelhető, földbe ástó kunyhók jeleztek az ideiglenes megtelepedés nyomait.

A vidék újjáépítésének megtervezője és beindítója a bécsi udvar volt. A telepítőmozgalom rendezettebb és nagyobb arányokban az 1720-as években indult meg, hogy Mária Terézia (1717-1780) királynő és II. József (1741-1790) császár uralkodása alatt elérje tetőfokát. Az akkori felfogás szerint a telepéseket idegen országból kellett hozni hogy így növekedjen az adózható lakosság száma. Bácska és Bánát így lett a szerbek, magyarok, németek, horvátok, románok, szlovákok, csehek, ruszinok, bolgárok, franciák, cigányok és más nemzetiségű emberek közös új hazája. A lakatlan pusztákra mérnökök által tervezett, legtöbbször sakktablá alakú falvak épültek. Egymás után emelkedtek ki a síkságból a római és görögkatolikus, pravoszláv, kálvinista és luteránus templomok, valamint a zsidó imaházak, meghatározva a mai vajdasági táj jellegét.

A pravoszláv lakosság betegség alkalmával a javasasszonyhoz fordult segítségért. Az különböző ceremóniák közepette igyekezett a bizalmat meghálálni. Ha a javasasszony nem segített, akkor egy másik asszonyhoz, a vracárhoz fordultak segítségért. Boszorkányoknak is neveztek őket. A folyók, az elhagyott kutak mellett megidéztek az ördögöt és annak utasításai szerint igyekeztek eljárni. Ha az asszonyok igyekezete eredménytelen maradt, akkor a kurukszó gyógyító férfíhez fordultak, aki saját készítésű gyógyszerekkel rendelkezett, amit megittatott vagy megettetett a beteggel. Ezek a gyógyítók sok esetben mérgező anyagokat is tartalmaztak. Ha a beteg még mindig élt, akkor a pópához vagy a kalugyerhez mentek vele. Megtömjéneztek, imádkoztak felette, esetleg elvégezték az ördögűző szertartást, majd megvárták az eredményt. Ugyanis ezután a beteg vagy meggyógyult vagy meghalt.

A katolikus lakosság is igénybe vette a javasasszony, a vracára és a kurukszó gyógyító férfi szolgáltatásait. A pópához és a kalugyerhez nem mehettek, a papok és a barátok nem voltak hajlandók ilyen jellegű szolgáltatásokat nyújtani.

A törökök kiűzése után a császári hadakkal együtt megérkeztek e tájra is a katonaosorok. Péterváradon Leopold Payer, a péterváradai sáncban (Újvidéken) pedig Janko Mihelich volt az első ismert katonaosorok. Ő főleg a katonák egészségével kapcsolatos teendőket végezték.

A lakosság egészségügyének irányítása az 1723-ban megalakult Magyar Királyi Helytartótanács hatáskörébe tartozott. Az 1740-es években Bácskában és Bánátban is megjelentek az első, mai értelemben vett egészségügyi dolgozók, az úgynevezett chirurgusok vagy sebészek. Szinte egyidőben kezdett Bezdánban Német Páter és Zomborban Milutin Mainsky 1743-ban dolgozni. A következő években már gyorsan szaporodtak a chirurgusok a városokban és falvakban. Újvidéken 1748-ban a borbélyok-sebészek céhet is alapították. A zombori sebész mellett kezdettlől fogva két bábaasszony is dolgozott: Cirsch Terézia és Sidonida Karapandžić.

A Helytartótanács 1752-ben elrendelte, hogy minden megyének és szabad királyi városnak legyen hatóságú tisztí főnöke, aki fizetést kap és ennek fejében ingyen gyógyítja a szegényeket és rendszeresen tájékoztatja a Helytartótanácsot a lakosság egészségügyi állapotáról. Bács-Bodrog vármegye első orvosa Andreas Steiner (1761), Torontál vármegyéé Róka Mátyás (1783) volt.

Bezdán első bábaasszonyának nevét nem ismerjük, de esküje, amit a helyi plébános előtt tett az 1740-es években, írásban fennmaradt:

Én N. N. Esküszöm az Atya, Fiú és Sz. Lélek teljes Sz. Háromság egy bizonyos élő Istenre, a Boldogságos szepőlőten Szűz Máriára és Istennek minden Szentjére. Hogy valamint mostanában Bábásdzán szokot terhet magamra felvállaltam. Úgy az képen ez Bőcsület Bezdányi Helybéli levő lakosok, terheses vagy asszonyainak. Úgy szegénynek mint gazdagnak, Úgy idegennek, mint atyafinak, Úgy ellenséggemnek és haragosomnak mint jó akaromnak, egyaránt, éjjel s nappal, Hűlgeben és melegben midőn (tudniillik) szükség magával hozza, híven és józan fogok szolgálni a mint Isten adta tudnom legjobban; És szűlések után közönséges lakás szeretet őket gyakran látogatni, segíteni, gyermeket pedig mennél hamarabb keresztelésre vinni, hogy rótségem miatt kereszteletlenül ne maradjon; és semmi olyat, vagy haragtot, vagy gyűlöletűt viselvéren megem. cselekednem, a mi asszonyoknak nagyobb és tartosabb fájdalom okozza. Isten engem úgy Segéljen, és a Boldogságos szűz Mária, Majnapi Sz. Evangélium, és a mi Meg-Váltó Krisztus Jézusunk drágulatos Sz. keresztje, a mely igazán esküszöm: Sőt el nem sem hadjon e földön, hogy ha én megemlélt dolgokban haragtot, gyűlöletűt, vagy pedig restiségből viselvéren különben szánt szándékkal cselekedni meg merészeimem.

A chirurgusok jogait és kötelességeit úgy ismerhetjük meg legjobban, ha betekintünk egy szerződésbe, amit a várossal kötöttek:

Contractus

Ezen Cameralis Bezdán Város egy részül, második részül pedigén Jakobb Flesch Chirurgus Úr részéről mely ezen város Lakosay nagyobb részének jelenlétében Öt estendüre téiet következendő Kötések alatt úgy mint

1. Az fönt említett Chirurgus Úr declarálta és oblgálta magát, hogy minden némi betegnek gyógyítását ami az ő fáradságát illeti ingyen fogja végezni, egyáltalán az orvosságnak az árát annak Taxájá szentén fizetni fogja az orvosandó.

2. Ami az érvástát illeti hogy ha a Chyrurgus Úr annak a házához megyen akeinek az érvástát kívántatik 7x hogy ha pedigén az mihelben vagat 6x az kópóléztűt 12 xr, fog húzástú 3x Borovallástul pedigén 1 xr fog fizetni.

3. Arrais Kötelte magát azon Chyrurgus Úr hogy ha akár szegény, akár boldog szerencsétlenségűl valamely Tagja Törésben, avagy Fizomádsában esse, az olya tént ingyen fogja meg orvosolni.

4. Hogy ha olya tént ügyfogyott találkozza meg betegéni hogy nem volna semmi módja az orvosság megfizetésére, az olyaannak mindeneket ingyen fog adminisztrálni, ami pedigén az többi Helybélieknek Curdját illeti, ha mingyárán nem fizethet leg alabb Estendü el folyása alatt Köteles minden Curárúl eleget tenni és a város assistentiát fog adni annak beszédésére.

5. Ezen város Lakosainak nagyob említett az is hogy az Chyrurgus Úr valahová vidékre betegézh hivattna nem tovább hanem 24 Óráig az Városon Kivül elmaradhat, és az Mihele pedigén soha jo tudos Legény nélkül ne légen.

Amelly öt Punctumoknak fell jeletü ajánlásaként az Kösség oblgállya magát az fellebb nevezett Chyrurgus Urnak estendünként minden Házul 10 kraczarokat, és ugyan abbul egész álla summáját cum fine octobris singult Ánny lefzteni, azon ajánlásnak pedigén mind a két részül meg takslálása és bizonyosabb Czilyára adottott ezen Contractualis levél.

Bezdán 1 Novemberban 1792. (LS) Pázmány Albert Biro

Pintér Ádám

Csanda György

Zsarkony Mihály eskütek és

az egész Kösség

GYELMIS-REGÉNY, FOLYTATÁSOKBAN

(8.)

A GYELMIS-KÉPEKNEK több lerakata, bázisa volt felénk. Gyelmis-Káro, a malmos is árulta őket például. Karlo régényes figura lehetett. Majd biztosan hallok még róla érdekes történetek. Allítólag Isztriában vett egy kis szigetet, szőlődát kezdett építeni rajta és – akár egy Zorba – drótkötélpályán akarta utaztatni, oda-vissza, a tenger hullámai felett, a turistákat. Egyesek szerint a drótkötél, mások szerint egy kidöntött fenyő végzett vele. Vajon melyik kis sziget lehetett az? Igaz, Gyelmis Lukács sosem is utazott Karlóhoz Isztriába, mindig csak Kotorba sietett.

De a központi lerakát, a kis Gyelmis-galéria, Rózsika, általam szalonnak nevezett lakása volt, a Klára-villában. 45-ben, az orosz katonák távozása után költözött oda. Sok orosz volt Palicsin; a szomszédos Kosztolányi-villát is szétrimbolták – nincs kizárva: Kosztolányi-kéziratokba csavarták a mahorkát, szerethették, ahogy a zöld tinta illuminál...

A véletlen úgy hozta (ezt felállásakor minden bizonnyal maga Gyelmis is konstatálta), hogy Illés kéményseprő, akik Manojlovič méltóságos asszonyt kiápolták, a Petőfi utcai nagy villából szintén ideköltöztek regényünk színhelyére, a Spliti allé kápolnával szembeni egyik házába. A bán, illetve a vagongyár (a Ferum) későbbi igazgatójának feleségéről beszéltek, aki fiatal korában a szerb király udvarhölgye volt. Palicsi látogatásakor Sándor király náluk, az ő nagy villájukban szállt meg (1987-ben ott, a villa udvarán, szobáiban játszották a Nők iskoláját – így kerültem: belülré). Sándor király palicsi napjairól Iványos is mesélt nekem. A királyi tiszteletre rendezett üszöversenyen ő volt a legfiatalabb résztvevő – de nem járt szerencsével, megszegyenült a király előtt, mert a becskeréki favorit, Balla László (aki még ma is rendszeresen üszik a Palicsban, versenyezik a Tiszán!), olyan tempóval, akkora hullámokkal csapva húzott el mellette, hogy fuldokolva kellett kiszállnia.

Na már most azért említem a méltóságot, mert ő szokta volt vinni magával a három tüneményes Gyelmis-lányt a belgrádi tiszti-és vöröskeresztes-bálokra. Anna és Júlia ott, azokon a belgrádi bálakon ismerkedett meg későbbi férjével, Desarnóval, a francia diplomatával és dr. Živkovičtal, a neves idegorvossal. Rózsikának több férje volt (ezt csak a Gyelmis-képek áramlása miatt fontos számon tartanunk), de ő mindig Szabadkáról, Palicsfürdőről férjhez.

Ha jól sejtem, a Rómából olykor hazalátogató Anna volt valójában a Gyelmis-familia szellemi és anyagi irányítója, támogatója,

Csoportkép az egyik palicsi villa udvarán

noha Jugoszláviából való távozásukkor valaki lekapcsolta a szerelvényem vagyonkultúli vagyonját. Anna még a Rózsika szalonjában gyakran felbukkanó, tüsténkedő ludasi gyerekekre is felfigyelt.

Gulyás meséli, őt is felkarolta, érdeklődött verset iránt, szeretete volna kivinni Rómába, egyenetlen költői pályájt. Például megajándékozta Jóskát Desarno egy szürke, angolzövet öltönyével. Meséli, Bús István korzón levő úriszabó műhelyében fordította ki a diplomata öltönyét – de végül is nem utazott Rómába. Ezüst, Cézár-fejével azért én olykor elképzelem Jóskát, mint római – a rómaiak romlottságát ostromozó költőt.

Különös kis óázis volt a Klára-villa és környéke: a kápolna (pincéje a Morvayak, Berendik, Berendik, Parthecheticak, Kaichok és Vissyk sirboltja – érdemes lenne jobban vigyázni rá, zárva tartani legalább), Szabóék és Bertron esperes, a Kosztolányi-villa (megtaloldotk barátunk, a sportújságíró Tóth Ferenc édesanyja és szép tisztacardi nagyanyja él ma benne), a Tito-villa (ahol egykor Dobrica Ćosić és Oskar Davičo írták partizán-regényeiket), valamint a Szahmaisterék. Szahmaister László volt a Népkör titkára, amikor Veres Pétereket lehívták irodalmi estre. (Most, a Népkör új korszaka előtt nem ártana őt is kifagatgunk.) Az ő Gyelmis-képek egyébként Kanizsán és Németsorországban élő gyermekeiknél vannak.

Miközben a szalon berendezését, értékes bútordarabjait, a szalon elétét próbálom rekonstruálni, elképzelem (még elején vagyok ennek a munkának, képzéleseknek), állandóan azt kell tapasztalnom, hogy az egészet egy kép – a Nagy akt – határozta meg. Minden az körül forgott. Valójában a Nagy akt az a mágnas, ami a kis ludasi kolóniát, a palicsfürdői polgárokat és a szabadkai nyaralókat is odavonzotta. Tulajdonképpen a Nagy aktban való gyönyörködés spiritalista szépszájnól kellene beszéljünk. Megmozdul-e? Nem látod, végtelen tárukkozik. Félék, magára húzza a lepedőt... Jó lenne tudni, miféle szavakkal illették, miféle szavakkal próbálták megragadni, értelmezni rózsaszínűségét. Mi lehetett a véleménye a képről például Zákánynak, aki e kis kör legnagyobb tekintélye volt? Hogyan söpört végig rajta réd szamuráj-tekintetével? Már egyetlen mondat is sokat jelentene nekem. Klasszikus képek tartották? Szembe állították a modern alkotásokkal? De azt is jó lenne tudni, hogyan nézett a három szép nő (Oláh megfestette Anna aktját, a kép Dévavári tulajdonát képezi), a nyegedikre – a Hamupipőkére, aki a kép által végül is a legszebb lett közülük. Hogyan néztek Lukács fiatal szabadkai-belgrádi-budapesti feleségére, a nagyteljesű festőnőre, aki az akadémián Ács és Hangya évfolyamtársa volt? És nagyon jó lenne például azt is tudni, dr. Milekich és Perčić milyen gyakorisággal fordultak meg a szalonban? Hol, melyik fotelben szerettek üldögelni? Ugyanis nem értem, a Nagy akt miért nem került az inycen műgyűjtők kezébe? A sors által úgy akarta, hogy noha a többi képét a történelem szétfújta (most mesélte Torok, hogy az egyik debreceni aukción, az Aranybikában is felbukkant egy Gyelmis-kép), a legértékesebb megőrződjön nekünk. Létezik szilárd alapjaként.

A Nagy akt a Városi Múzeum tulajdona, jelenleg az alelnök (Šujica) irodájának falát díszíti a régi városában. Nemrég Branka Šadi művészettörténéssel bekopogtunk az alelnökhöz (az elnök-nél, Kaszánál, Oláh-képek vannak: a karfiolos csendélet és az a dereglyés például, amelynek zöld deszkafala mindig úgy csillog, akárhá most festették volna) és hosszasan beszélgettünk a Nagy akt alatt.

VISSZATEKINTŐ

BÁCS VÁRMEGYE VÁRAI*

Titul vagy Tétel

RÉGI és kiváló vár, amíg a prépostság virágzott.

Általában Titulnak, a magyarok Tételnek mondják. A Tisza mellett fekszik, attól napnyugatra, egy kiválóan magas és a természetből is megerősített, alkalmas helyen. A természetesen magasabban emelt várat mocsarak veszik körül, és ha ezek megduzzadnak, akkor az ellenséget nemcsak az ostromtól, de bizony az odajutástól is távol tartják.

Erről a várról Brodericus ezt mondja: „*A Tisza a Dunába Títel táján ömlik, amely prépostságáról híres, és e folyó régebbi partján fekszik nem messze Péterváradtól.*” Tehát nincs távol a Tisza és a Duna összefolyásától. Így ír Gregoriancius: „*Körülbelül a Dunába ömlik Tisza torkolatánál van Títel, amely négyezer dukát jövedelemmel rendelkező prépostságáról ismert.*” E helység papságának egészen gazdagnak kellett lennie. Brodericus, akit az imént dicsértünk, ennek a tulajdonosaként sorolja fel Erdőd várát. Azt mondja: „*Erdőd vára a títeli prépostságé, egy olyan hely, amelyet mindenúnnem erdők vesznek körül, és amelyeket kevés fáradsággal, a természet segítségével nagyon meg lehet erősíteni.*”

A mohácsi vereség után megadta magát a törököknek, és ezeknek mindaddig szolgált, amíg az ellenséget a győztes

keresztények az egész vidékről ki nem zavarták. Tudniillik 1688 táján az őrség az ostromtól való félelmében tizenhat löveget és nem csekély hadi készletet hátrahagyva megadta magát, amikor közeledni látta Vallisiust, két ezred vezérért, aki Péterváradnál átkelt a Dunán. De újból a bitorló hatalmába került. A híres szalánkeméni győzelem után Stahremberg vezérlete alatt újból és újból visszafoglalták. Most régi hatalmától és szépségétől egyaránt megfosztva csak szomorú látványú rom, amely régi hírnevén kívül semmit sem őriz.

A Dunán innen fekvő péterváradai sánc

Pétervárad vára a Duna túlsó partján, azaz Szlavóniában fekszik, és hajóhíddal vagy csónakon való átkeléssel van összekötve a Dunán innen Magyarországgal. Ezt előretolt sáncok védik, amelyek nem tágasak, nem is szűkösek, hanem az örökös katonák szállásul épültek. A sáncon kívül és belül sok házikó van, amelyek határkövekkel szétválasztva részben a nemzeti katonaság, részben pedig a megyei joghatóság tulajdonát képezik, és ezeket a mezőgazdaságból élő néptömeg lakja.

A megyei joghatóság élén egy német vagy rác ispán áll váltakozva az itt nagyobb számban lakó megyei hivatalnokok miatt, a népek élén pedig a főkapitány. Itt a katolikusoknak egy templomuk van, a rácoknak pedig három görög szertartású.

Hogy mennyit értek ezek a valódi védőfal módjára emelt sáncok, a híd védelme szempontjából, az gyakran már másik háborúban is nyilvánvalóvá vált, de főleg a minapiban, amikor az ellenség csellet megszakította a hidat, pedig a hadsereg már-már átkelt rajta. Ekkor erről az oldalról és Péterváradról egyaránt megakadályozták, hogy hiányossá válva az egész híd szétessék. Kétségkívül a mindkét oldalról meginduló munkálatok a vártnál gyorsabban javították ki a hidat, és az később a győztes hadseregnek lehetővé tette az átkelést.

BÉL Máttyás

Bél Máttyás

* *Bél Máttyás (1684-1749): Bács-Bodrog vármegye című leírása a közelmúltig ismeretlen volt. Szóis Rudolf fordítása az Esztergomi Főszékesegyház Könyvtárában őrzött kézirat alapján készült. A közölt részletet a Bács-Kiskun Megyei Levéltár kiadványainak Iványosi-Szabó Tibor által szerkesztett VIII. kötetéből kölcsönöztük.*

ORSZÁGGYŰLÉS BÁCS VÁRÁBAN

A MAGYAR végvárak lassú elvesztésével a török egyre sürűbben csap be az ország területére. A király szövetségeket keresett a küzdelemhez, s Velence erre hajlamosnak is mutatkozott. A tárgyalásokra 1500 ószen került sor Bács várában, ahol a királyt Várdai Péter (?-1500) kalocsai érsek látta vendégül házában. Bácsba jött ekkor az ország vezető férfiatnak színe-java. Nem hiányzott Mátyás (1443-1490) fia, Korvin János (1473-1504) sem, s itt volt a későbbiekben oly nagy hírnévre vergődött Bakócz Tamás (1442-1521) esztergomi érsek is. A mezőn mintegy 12 000 fegyveres férfi táborozott, de a novemberi hidegek miatt mindenki hazafelé sietett volna legszívesebben. Bács ekkor már királyi szabadalommal rendelkezett, holott ugyanakkor Szabadka és Futak egyszerű falvak voltak.

Az 1500-as országgyűlést II. Ulászló (1456-1516) hívta egybe, a következőt már fia, II. Lajos (1506-1526). A török folytonos zavargása erőlyes, komoly intézkedéseket kívánt. A királlyal együtt a főurak is úgy látták, hogy leginkább a Duna mellől kell a betöréstől tartani, s így mindenekelőtt a Nándorfehérvár és Pétervárad közti eső határvédővonalon megerősítésről kellett gondoskodni. A védővonalon található várak felszerelésének biztosítása, fegyverekkel és élelemmel való ellátása elsőrendű kérdés volt. A király ezen kívül a dujai hajóhad létszámát tetemesen felszaporította s azokat Révai István bácskai főúr fővezérlete alá rendelte.

Az ország megerősítését biztosító törvényes intézkedések megvitatása és életbeillesztése céljából 1518-ban országgyűlést hívtak egybe Bács várába, amely fényes külsőségek között Szent Mihály napján (szeptember 29.) meg is nyílt. De míg a karok és rendek szép számmal seregeltek Perényi Imre (?-1519) nádor köré, addig az ország főnemeseinek nagy része távolmaradt. Vészés jell! A ki-

rállynak és tanácsadóinak fel kellett volna figyelnie a közhangulatra, ám szemük erőlyen volt a látásra...

Az 1519-es országgyűlésről igen kevés emlék maradt fenn s ezért egyes történészek még megtartását is kétségbe vonták. Am az 1514-es Dózsa-féle parasztháború után a jobbággyak gúszbakötő törvények miatt híressé vált Werbőczy István (1458-1541): Corpus Juris Hungarici című törvénygyűjtésében benne vannak az 1519-es bácsi országgyűlésen hozott törvények. Igaz, csupán ötöt találunk, de ide nyilvánvalóan csak azok kerültek bele, melyek az előző évi országgyűlésen hozottaktól lényegesen eltértek szövegvétten. A két országgyűlést tehát a korabeli törvényhozás egynek vette s így is került becikkelyezésre.

Mindhárom országgyűlést a magyar államiság alkonyán tartották Bácsban. A mohácsi csatavesztés (1526) azután megpecsételte az ország sorsát. A szomorú végben Bács vára is osztozott.

KÖHEGYI Mihály

FELSŐ KERESKEDELMI ISKOLA ZOMBORBAN

ZOMBOR város vezetősége 1885-ben elhatározta, hogy az egykori reáliskola helyén felső kereskedelmi iskolát nyit. A tanévet 1888. szeptember 17-én kezdték meg 32 tanulóval. Kezdetben sok volt a nehézség, részint azért, mert a tanerőt gyengén fizették, s így gyakori volt a tanárváltozás, részint pedig azért, mert a szülők nem tekintették egyrangúnak a gimnáziummal. Az akkori kor szelleme szerint ugyanis úriember csak gimnáziumba járatta gyermekét.

Az iskola ideiglenesen a Basa utcai Csarsch-házban kezdte meg működését. Három osztálya volt. Az első érettségiző vizsgát 1891-ben tartották, 19 tanuló érettségizett. A jelenlegi épületet 1892-ben építtette saját költségen a város. Földszintes épület volt ez, amelyre 1928-ban építettek emeletet. Így lehetőség nyílt a szertárak létesítésére és gyűjteményeinek bővítésére. Tekintélyes tanári és diákkönyvtára is volt már ekkor az iskolának, amely 1899-től 3000 korona állami támogatásban részesült. Az összeget 1890/91-ben 5000 koronára emelték, ugyanakkor a kormány a várost arra kötelezte, hogy a felső kereskedelmi iskola tanárainak fizetését az állami iskolák tanárainak fizetésével egyenlítsse ki. Az intézet élen akkoriban Szulyevits Ernő igazgató állt.

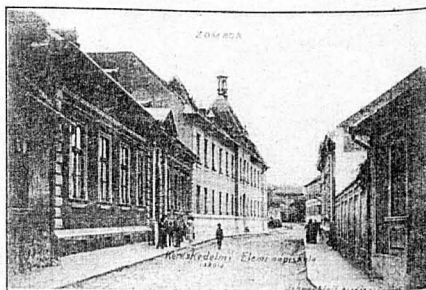
LÁNYI Károly

MEZŐGAZDASÁGI KIADVÁNYOK A MŰLT SZÁZADBÓL

BÁCS-BODROG vármegye, Délvidék, Vajdaság. Területileg valószínűleg nem teljesen azonos fogalmak. Betelepítése azonban elsősorban a mezőgazdaság fejlesztését célozta a korábbi századokban. Mezőgazdasági kultúrája mindig irigylésre méltó volt, talán ezért is esett „áldoztatául” a politikai változásoknak és a fogyasztóközpontokhoz kapcsolódó kereskedőknél. Mezőgazdasága a korak megfelelő szinten fejlődött, ezzel együtt a szakmai ismereteket tartalmazó kiadványok megjelenése és terjesztése is. Ez tűnik ki ugyanis, például, a Bács-Bodrog vármegyei Gazdasági Egyesület 1889. évi Gazdasági Értesítő című havi közlönyének októberi és novemberi kettős számából, melyet Rombay Dező egyesületi titkár szerkesztett, s „nyomatott Bittermann Nándornál” Zomborban. A lapban, a többi között, ilyen címmel jelentek meg szakmai ismereteket nyújtó írások: A csiperke gomba gyakorlati tenyésztése; A rózsák metszéséről; Jelentés a katonai lövésárról; A kalászosok kapálása; Kimutatás a cukorrépa termelésével tett kísérletekről; A cukorrépa. Jelentés a cukorrépa termelésével tett kísérletekről; A nedves takarmány boglyázása; A gyp kifagyásának megállítás; Ássuk fel a gyümölcsfák alját; A сахарin stb.

Olvasásra is ajánl „gazdasági munkákat” a Gazdasági Értesítő, amely ebben az évben már ötödik évfolyamában járt. Néhány cím: Belyei uradalom leírása; Tormay; Kalauz a lopátkolásban; Monostory: Az állatok rossz szokásai és azok orvoslási módja; Dáskál: Lóisme; Lázár L. Pál: A lokomobilok kezelése stb.

SOMOGYI Sándor

A felsőkereskedelmi iskola épülete. A felvételt 1898-ban készült. A levelézőlapot Schön Adolf adta ki (Lányi Károly gyűjteményéből)

A HALAK ERŐS SZAGÁT NEM TUDJÁK ELVISELNI...

A Palicsi-tó árapasztásának következményei (1.)

A PALICSI-TÓ legrégebbi hidrológiai helyzetéről írásos kútfők a XVII. század utolsó két évtizedéből és a XVIII. század első feléből érkezők. A sziklás vízi tő területre ekkor – a mostanihoz viszonyítva – jelentéktelen. 1697. szeptember 28-án például a vízszintje legalább két méterrel volt alacsonyabb a jelenleginél, a legnagyobb vízmélység pedig a 65-80 centimétert érte el. 1698 és 1740 között a Palicsi-tó helyén olykor pusztá lehetett.

A tó életét befolyásoló feltételek 1751-ben változtak meg, amikor kinyitották a szabadkai gátat, a jelenlegi Petar Drapšin (egykor: Gombkötő) utca táján volt. A gátbontással megnőtt a tó vízgyűjtő területe, a felszíni vizek már nemcsak a gát környékéről, hanem az akkori Nagytréből vagy a Kelebiai-tóból is a Palicsi-tóba kerültek. S bár a tó még 1794-ben is kiszáradt, ekkor magasabb vízállású, nagyobb kiterjedésű állóvíz alakult ki a város határában.

Elképzelhető, hogy Kiss József (1748-1813) éppen a több vízi Palicsi-tó őstönöz(het)te arra, hogy 1806-ban befejezze a Szabadkát és Kanizsát hajózható vízzúttal összekötő csatorna tervét (lásd: Bácsország I. évf. 4., 5. szám). Szabadka gazdasági, illetve kereskedelmi elszigeteltségén akart ezzel könnyíteni, kijáratot biztosítva a Tiszára. Mivel kortársai – de a kérdéssel foglalkozó utódok is, nyilván joggal – kételkedtek a így ilyen vállalkozás sikerében – elsősorban azért, hogy a hajóutat elegendő vízzel láthatnák-e el a helyi vízforrások – Kiss elképzelése terv maradt csupán.

A XVIII. század közepétől a tó vízszintje annyira megemelkedett, hogy a jelenlegi 1,5 méterrel magasabb volt. 1816-ban és 1817-ben a

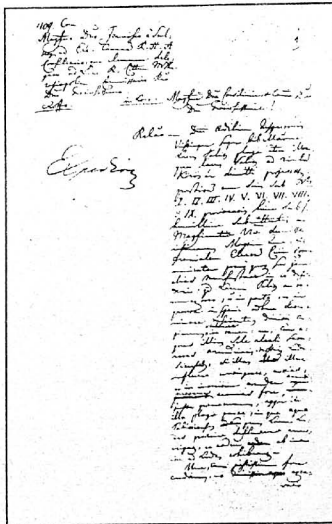
Vér-tóval egy tavat képezett. A tó környéki puszták egy részét szántóföldként használták (a Tuki-ugaroknál például az 1780-as évektől). A megáradt tó – mint 1838-ban is – a földtulajdonosoknak nagy kárt okoz(hat)ott. Nyilván ennek elhárítására készült el 1817-ben árapasztóként Kiss József tervének egy része, a Palicsi tavat a Ludasi-tóval összekötő és Böge néven ismert csatorna. Ezzel a tó életének újabb szakasza kezdődött el, amit az 1970-es években megkezdett tófelújítás zárt le. A Palicsi-tó vizét, ami a Bógen át a Ludasi-tóba, onnan pedig a Körös-éren át a Tiszába folyt, a vízgyűjtő területről összegyűjtött vizet pótolta. Emiatt, amint azt többen – többek között 1869-ben Wiener Salamon (1830-?), az 1970-es években Stadler Aurél (1894-1973) és 1973-ban dr. Szöllősi Gyula – megírták, a Palicsi-tó víze évről évre „gyengébb” lett, ennek hatására a Palicsi- és a Ludasi-tó élővilágában változások kezdődtek, ugyanakkor a tó hasznosításának lehetőségei módosultak és csökkentek. Különösen a Ludasi-tó esetében volt ez kifejezett.

Elődeink a Palicsi-tó „vizét... – írta Iványi István (1845-1917) – itatásra, birkauszatásra, kenderáztatásra, vászonfehérítésre és ruhasására használták”, de sörpörtek a sziklás is. A Ludasi tavon halászat is folyt. A Szabadkáról 1781. április

18-án tudósító K. – korábban meg volt róla (lásd: Bácsország I. évf. 2., 3. szám) – a Palicsi-tóról szóló állapítotat: „Még hét évvel ezelőtt a legziesetesebb pontyal volt tele; mivel azonban városunk lakói ut a lent nagy mennyiségben szokták beázítani, ami a meglehetősen sok sőt miatt jóval puhább és sebérebb, mint más vizek, a halak viszont ennek erősen szagát nem tudják elviselni, így teljesen ki is pusztultak.” „Régebben – írta Iványi – midőn a tó víze sokkal erősebb volt, a nád csak a parton termett és halak sem igen tenyészthettek benne. Már az 1760-as években volt benne ponty, de az a tömeges kenderáztatás miatt kivészett, és a város 1780-ban Palicsiba friss halakat tervezett hozni, amit 1787-ben is tettek, de ezek, mint az 1820-as években tett kísérletek is nem sikerültek.” A vizsgált időszakban a Palicsi-tónak – a Ludasi-tóttól eltérően – olyan vize volt, amiben a halak nem maradtak meg. Ennek okát – a leírát szerint – egyesek a len-, illetve a kenderáztatásban, mások – 1950-ben és 1971-ben Blaško H. Vojnić (1910-1983), 1967-ben Ulmer Gáspár – a sziklás nagy koncentrációjában látták.

Scultéty Ferencnek, a városban tartózkodó királyi biztosnak 1822. március 2-án egy levelet adtak át (kép). Ebben a szabadkai Történelmi Levéltárban őrzött okiratban az ügy megoldására tett javaslatról olvashatunk. Vátsinger József helybeli mérnök így akarta a Palicsi-tó vizét a Körös-érbe vezetni, hogy a Ludasi-tónál töltsétek megakadályozza ezzel, hogy a Ludasi-tóba káros víz kerüljön. A terv nem valósult meg.

A Palicsi-tó okozta vízkárokkal a levéltárban fellelhető jegyzőkönyvek is foglalkoznak. Az egyikben a Ludasi tavon folyó halászatról tesznek említést. Egy haszonbéről ugyanis 1837. augusztus 4-én kérte, hogy engedjék el tartozását, „mivel a Palicsi viznek Ludasi tóba... történi lecsapolása végett - a halak kidöglöttek” Az árenda egy részét leírták, „annál is inkább, mivel a Ludasi Tó kibérelte nem Palicsi Viznek ezen tóba való béerezésével, hanem mint az a kötelezvény egész tartama mutatja – minden viz ki 's bé eresztés nélkül meg maradásával” volt kiadva. A korábbi, 1831. március 7-én és 1834. február 3-án kötött 3-3 éves szerződésekben a Palicsi-tó vizének kirekesztésére vonatkozó kikötés nem olvasható. Mivel a fentebb idézett határozat szerint a levéltárban fel nem lett, de valószínűleg az 1837 tavaszán kötött szerződés erre is kitér(het)ett, e szerződés újítására nem ok nélkül kerül(het)ett sor. Feltehetőleg, hogy – a későbbi gyakorlatnak megfelelően – ekkor is a „palicsi nagvizet” engedték a Ludasi-tóba, ez okozhatott itt kárt. Ha így volt, akkor az árapasztás szabályozására a Bógen rekesztéknek kellett lennie, aminek legkésőbb 1837 tavaszára kellett elkészülnie. A terepi viszonyokat figyelembe véve az a feltevelés a legelfogadhatóbb, hogy a rekeszték a Palicsi- és a Vér-tó közötti hídfőn lehetett, ami az akkori Kanizsai utat vezette át a csatornán.

A Böge-csatorna torkolatának rendezéséről szóló, 1822. március 2-i latin nyelvű levél (Részlet. Történelmi Levéltár, Szabadka, 10.B.130/Scut.1822)

SÓSKOPÓ

Néhány gondolat az e címmel megjelent könyv kapcsán

AKANIZSAI Cnesa Kiadó gondozásában 1995-ben jelent meg Lukács Sándor és Ternovác Tibor: *Sóskopó* című könyve. Meleghangú ismertetőt *A nagybetűs természet szeretete* címmel Penavin Olga írt róla a Kilitátó (Magyar Szó) tavaly szeptember 23-i számában. A már „megszokottá” vált könyveszerzési nehézségeink közepette csak üdvözölhetjük a kötet Kanizsán megtartott bemutatóját. Áhítattal szemléltük az ötezerből kiválasztott 140 diafilmképet. A meglepetést meglepetés követte. Kitűnt, hogy a havasnak látszó Sóskopó medre kiszáradt és sziksóval fedett, az átszelő, aránylag egyenes, sekély barázdák pedig nem valamelyik élőlény, hanem a forgószerű által keletkeztek; láthatuk a meder fenékén gyűrűsen száradó forrást, a sóvíhart, a sóval fedett Sóskopó fölötti délibábót és szivárványt, a növényeket belepő só-deret, az azokon apróvirágokként megcsillanó harmatszópöppeket... A madarakról nem is szólva.

A „Törökbecsétől öt-hat kilométerre keletre... a basahídi és a beadrai... utak között”, a „XI-XII. században épült aranci bencés apát-ság monostorától” öt-hat kilométerre nyugatra elterülő Sóskopó körülbelül 500 hektáros területű. Itt, az „ősi Tisza-mederben”, ahol az árvizeknek köszönhetőleg időnként a víz is felfrissült, s így előbb édesvízű, majd elszikesedő tó volt, a „Tisza gátrendszerének kiépítése után... a vízcserre lehetősége megszűnt. Ettől fogva a tóba kizárólag csapadék és talajvíz kerül, ahonnan az csak párolgással távozik”. Ezzel a meder elszikesedése és kiszáradása mindinkább elharapódzott, így nevét nem meghazudtolva sóskopóvá vált. A szó jelentése – Penavin Olga megfogalmazása szerint – „a szikes pusztában található tocsogók alkotta nádas, mocsaras tó.” Ehhez még a következőket fűzte hozzá: „Törökbecsei születésű szomszédasszonyom

szertint kiváló gyógyerejű ez a tó, vize olyan sós, mint a tengervíz, a sár pedig, amelyet magukra kennek, gyógyítja a reumát, a gyulladásokat.” Mintha csak a valamikori Palicsitőről olvasnánk! Hogyan kerül a csizma az asztalra? Kutatva a Palicsi-tó vízmérlegének múltbéli alakulását, az eredmények arra engednek következtetni, hogy a XVIII. század közepével lezáródott időszakban a Palicsi-tó is egy szikes, a Sóskopóhoz hasonló tó volt. Olyan, ami több alkalommal, sőt talán még több évtizedre is kiszáradt. 1697. szeptember 28-i állapotát taglaló, meg kiadásra váró elemzés szerint az akkori vízszint a jelenleginél legalább két méterrel volt alacsonyabb, így a Palicsi-tó legnagyobb vízmélysége 65-80 centiméter lehetett. Ezt a mostaninál jóval kisebb vízgyűjtő tavat a csapadék és a talajvíz táplálta. A két terület különbözőségének ellenére párhuzamot lehet vonni a Sóskopó jelenlegi és a Palicsi-tó 1750 előtti állapota között.

Fontos számunkra a szerzőknek a sóskopói madarakra vonatkozó, Udvardy Miklós idéző megállapítása: „nem a madárnak van biotópja (élőhely), hanem a biotópnak madara - nem a Sóskopó az ő birodalmuk, hanem csak a sekély vízü tavak és lapos fenyvesek világa”. A Lukács Sándor és Ternovác Tibor által bemutatott jelenlegi sóskopói élővilág betekintést adhat az 1750 előtti, számunkra ismeretlen Palicsi-tó élővilágába is.

T. L.

A SARLÓ

AZ ÉLŐVILÁG legfontosabb tevékenysége közé köztudottan az élelemszerzés tartozik. Ez alól az ember sem volt kivétel. A régészeti leletek között évezredekre visszamenően meg lehet találni azokat a tárgyakat, eszközöket, amelyeket a létfenntartáshoz szükséges élelem megszerzéséhez, annak őrzéséhez és az ételek elkészítéséhez használtak. A múzeumi kiállításokon garmadával sorakoznak a különböző alakú és méretű agyagedények, örökkévek, különböző vágóeszközök és egyéb alkalmazhatóságok, amelyek a civilizációs fejlődés folyamán, amikor már a fémfeldolgozás tudományát is megtanulták, mindinkább differenciálódtak és hozzá idomultak az egyes munkafeladatok kívánalmaihoz és ahhoz a követelményhez, hogy a munka könnyebb és eredményesebb legyen.

A gabonaneműek betakarítása (amit ma aratásnak nevezünk) a kezdetekben nagyon kezedleges volt. Szálanéknak szedték össze a magvakat tartalmazó növényeket, majd apró, éves tűzfőzőgokkal ellátott, fából készült sarlót szerkesztettek és a marokra fogott szárazat azzal választották el a tőtől. A találmány alap-gondolata évezredeknek keresztül szinte semmit sem változott, hiszen a nagypapáink által használt kasza az ősrégi sarló meghosszabbított változata volt.

Pépkőnk egy jellegzetes későbronzkori, körülbelül 3000 év előtti sarló. Szabadka környékén találták a múlt század végén. A nyelén látható bordázatot azért képezték ki, hogy az eszköz rövid nyele használat közben ne zojjon.

Sz. L.

E számunk szerzői: Dr. BALLA Ferenc orvos, helytörténet-kutató (Bezdnán), HOVÁNYI Lajos vízmérnök (Szabadka), KÖHEGYI Mihály régész (Baja), LÁNYI Károly nyugdíjas (Zombor), MAGYAR László filológus-leveletáros (Szabadka), RICZ Péter régész (Szabadka), dr. SOMOGYI Sándor egyetemi tanár (Szabadka), SZEKERES László régész (Szabadka), TOLNAI Ottó író (Palics), TÓTHPÁL Tünde tanuló (Moravica), dr. VÉKONY László orvos, helytörténet-kutató (Csantavér)